

VIJFDE HOOFDSTUK : HET SCRIPTORIUM EN DE BOEKKERIJ DER KARTUIZERS TE SCHEUT EN BINNEN BRUSSEL.

- §1. Scriptorium en aanleg van een boekverzameling.
 - A. Schrijfwerk als celarbeid : de monniken-copisten en hun productie.
 - B. het kartuizerscriptorium en de betrekkingen met vreemde copisten : ontstaan van kostbare handschriften : de liturgische bijbel.
 - C. Schenkingen, boekband en bibliotheekruimte.
- §2. Boeken te Brussel in de moderne periode. XVI-XVIIIde eeuw: boekenzorg en zorgeloosheid, inventarissen.

Van ouds was de scriptoriumarbeid bij de monniken en zeker bij de kartuizers in ere. Het was de normale werkzaamheid van deze ~~kk~~^{in dien de} kluizenars, ~~die~~ tenminste geen bijzondere taak als officiaal toegewezen kregen. Daar het convent in zijn liturgische boeken moest voorzien, ging het er druk aan toe. De meeste kloosterlingen in de XVde eeuw leverden hun bijdrage. Voor grotere codices, zoals de kostbare bijbel en het Legendarium riep men de hulp in van vreemde copisten. Ook de monniken zelf werkten soms voor andere kloosters.

Hoewel de gegevens over de scriptoriumarbeid vast staan, is het toch niet mogelijk een overzicht te krijgen van de productie en daarmee van de middeleeuwse bibliotheek. In 1482 werd een bibliotheekruimte voorzien en in het begin van de XVI eeuw werden de boeken in het nieuwe "bisschopshuis" geborgen.

Weinige jaren later zou deze drukke ^hschrijfarbeid merkkelijk verminderen. In de plaats daarvan trad de boekenzorg naar voor. Hij uitte zich vooral in het boekbinden. Maar de beeldenstorm zou ook

tabula rasa maken wat de boekerij betreft.

Zij werd in de XVIIIde eeuw terug ingericht, na de restauratie van het convent binnen Brussel. De boekverzameling uit die tijd is werkelijk de spiegel van het geres taureerde kartuizerleven in de eerste decennia van die eeuw. Er werd voldaan in de nood aan vrome lectuur zowel als aan de erudiete neiging, die toen in het nieuwe convent opgang maakte. Handschriften, die merkwaardig waren voor de ordegeschiedenis werden opgekocht. Wanneer de laatste prior van O.L. Vrouw van Gratie, Jan Baptist Luyckx zorgvuldig de boekerij katalogeerde, stelde hij een monument op dat getuigde van de vroegere arbeidzaamheid en wetenschappelijke prestatie.

§4 Scriptorium en aanleg van een boekverzameling.

Het klooster te Scheut begon niet met de ruime mogelijkheden, die bij voorbeeld de stichting van Dijon toegewezen waren door bemiddeling van Filips de Stoute (1). De zes monniken en één convers zouden uit hun onderscheiden kloosters samenkomen

"...cum suis vestibus, libris ac aliis rebus ad statum illius vel illarum personarum congrue pertinentibus ad dictam novam plantationem (2)".

De boeken, die zij meebrachten zouden dus de basis vormen van de nieuwe verzameling. Dit is niets ongewoons. De kartuizersmonnik heeft in zijn kluis boeken in gebruik. Deze blijven eigendom van het klooster, al kunnen zij door de kloosterlingen, die elders geplaatst worden, meegenomen worden. Bij het afsterven nochtans worden zij teruggevorderd. Daarom moet men in elk klooster de lijsten bewaren van de uitgeleende boeken, evenals in de conventen de vreemde codices moeten geïnventarieerd zijn (3). Weinig kartuizen waren zo bezorgd om hun boekbezit als de Grande Chartreuse. Een carta van het generaal kapittel in 1437 maande de prior van het Schotse convent Vallis Virtutis, waar Oswald, monnik van de Grande Chartreuse en auteur van het werkje Opus Pacis, het jaar het jaar tevoren gestorven was onder zware straf alle boeken en geschriften van deze monnik terug te sturen (4).

1. H. J. J. SCHOLTENS, Iets over de aanleg..., in Huldeboek Kruitwagen, 372.

2. VOET-TOURNEUR, f. 28.

3. BRUSSEL, Kon. bibl., hs. 3851, f. 11r-v : dekreet van 1418 : "Iniungimus omnibus prioribus et aliis rectoribus domorum hinc inde libros privilegia aut quavis alia extrinseca quatenus ea remittant aut alias notificant." Cfr. een dekreet van 1478 E. M. THOMPSON, English Cartusians..., 313.

Ook het Cartularium van de Brugse kartuis Gpadendal vermeldt litterae van sommige uitgeleende boeken (1).

Dit gebruik kon leiden tot het pessimum vitium van eigenbezit. Zo werd het soms geweigerd (2), en de ergste straf was wel dat alle boekengebruik aan de kloosterling werd ontzegd. Deze moet zich dan maar toeleggen op het bewenen van zijn zonden, cum Jeronimo non doctore sed plangente... (3).

In ons land zijn geen dergelijke inventarissen bewaard. Om toch een idee te hebben van wat zulk een privéverzameling inhield, kunnen enkele verzamelde gegevens helpen. Daar een deel van het officie afzonderlijk gesonden werd, ontbraken de Horae de Domina cum horario diurno niet. Jan Biest, de ijverige copist schreef ze af ad legendum in cella (4). Soms werden kostbare boeken, die men misschien van huis had meegebracht, op de cel bewaard. Bij frater Jan de Grootte werd er een gestolen met rijke gulden versiering (5). De geschiedschrijfster van de Engelse kartuizerprovincie verzamelde enkele inventarissen van de uitzet voor de monniken, die verplaatst werden (6)

4. BRUSSEL, Kon. bibl., hs. 3851, f. 132 : dekreet van 1437 : "...quod omnes libros, libellos, scripturas quos et quae dominus Oswaldus... ad eandem domum Scotie secum detulit hinc ad proprium capitulum generale fideliter et integriter remittat sub periculi conscientie sue et si gravem ordinis disciplinam voluit effugi."

1. BRUGGE, Staatsarch., Kartuizers, n.

2. BRUSSEL, Kon. bibl., hs. 3851, f. 100v : 1432 : "...et de usu librorum quem quidam monachus dictae domus petit denegatur..."

3. Ibid., f. 141 : 1438 : "et eidem omnes libros penitus interdicimus"

4. VOET-TOURNEUR, f. 38.

5. Id., f. 71.

6. E. THOMPSON, c.c., 326 vlg.

Onder de boeken vindt men de bijbel, een brevier, homeliaria, ordestatuten, Legenda sanctorum en enkele laatmiddeleeuwse tractaten. In het begin van de XVIde eeuw ook fabelboeken. Gewoonlijk is het getal circa tien à vijftien codices. Merkwaardig is de klacht van Levinus Ammonius, die bij zijn verplaatsing naar de Arnhemse kartuis, talrijke Griekse werken en eigenhandig overgeschreven boeken moest achterlaten (1).

Dit wijst erop dat de monnik zijn intellectueel werk, waaronder ook de schrijfabaid, op zijn cel concentreerde. Die afzondering mag toch niet te streng opgevat worden. Een tekst uit de Consuetudines van Guigo werpt een licht op de keerzijde: de monniken, die handschriften verbeteren of inbinden, mogen onder elkaar praten, echter niet met de anderen, die er zouden bijkomen (2).

Het kartuizerscriptorium is ook aan sommige wetten gebonden. De orde stelde er steeds belang in dat de juiste tekst van de bijbel en de liturgische boeken zou bewaard blijven. Verschillende besluiten bevestigen de regeling van de Statuten: men moest zich wachten de teksten te verbeteren nisi cum exemplaribus in ordine nostro emendatis. Dezelfde regel gold ook voor de geschriften van de kerkvaders (3). In ordine nostro beduidde volgens de tekst van de Grande Chartreuse (4). Ook het overschrijven van de jaarlijkse be-

1. BESANCON, Stadsbibl., hs. 599, f. . A. ROERSCH, Correspondance..., 25 Na de opsomming van namen als Suedas, Hesychius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Johannes Chrisostomus en eigen werk, handschriften van het Griekse Evangelie, de psalmen, Lucianus en Plutarchus. Daarvan heeft hij slechts een drietal werkjes mee (1542).

2. GUIGO, Cons., XXXII: "Cum aliqui ex monachis, emendandis vel ligandi libris vel alicui tali operi mancipentur, ipsi quidem loquantur ad in vicem, cum supervenientibus vero nequaquam..."

3. Statuta antiqua, I, c. I, n. 4-5.

4. Stat. nov., I, c. I, n. 2.

sluiten van het generaal kapittel moest nauwkeurig gebeuren en geen exemplaar mocht doorgegeven worden, zonder dat het met een origineel gecollationneerd was (1).

Het strookte dus helemaal met den geest van de orde, wanneer de monnik Oswald een Opus pacis opstelde met de bedoeling de schrijfwijze van de kerkelijke boeken in de onderscheiden streken eenvormig te maken (2). Moet het ~~men~~ verwonderen dat een der eerste werkjes die te Scheut geschreven werden dit Opus pacis was? Nicolaas van Haarlem, zou hier voor zijn vertrek naar Utrecht in 1458 twee codices nalaten, die basisvormend waren voor de jongere gemeenschap, namelijk het voornoemde tractaat en een verzameling van de privilegiën der Orde. Ook als prior te Utrecht betoonde hij nog zijn genegenheid voor de nieuwe stichting en gaf toen een homiliare temporale (3).

Men mag dergelijke geschenken niet onderschatten. De eerste jaren moest het klooster zich voorzien in ~~de~~ verscheidene koorboeken. De periode van de XVde eeuw is nog zeer actief op gebied van schrijfwerk, maar wanneer nog geen halve eeuw later de kartuis te Leuven aanving, dan was het al een netelig probleem: de gradualia, en omeliana zou men kopen bij de reeds gevestigde conventen. De kosten liepen zo hoog op, dat de ganse provincie moest bijspringen (4).

1. P. LEHMANN, Bücherliebe und Bücherpflege..., in Miscellanea Ehrle, V, 364-366.
2. VOFF-TOURNEUR, f. 52v-53: "Dictus autem frater Nicolays scripsit hic pro domo librum in papiro de privilegiis ordinis. Item puto quendam parvum libellum dictum opus pacis. Item tempore prioratus sui Trajecti impetravit a conventu suo et dedit nobis omeliare temporale quod adhuc utimur."
3. BRUSSEL, Kon. bibl., 3851, f. 83: 1430: "...quod nullus portet cartam capituli extra domum nisi prius collationata ad originalia."
4. BRUSSEL, Kon. bibl., hs. 1223, f. 447.: chroniek van Leuven, uitgegeven E. REUSEN, Chronique..., in ASHB, XIV,

Zo erg is het te Scheut niet, al kan men de arbeid niet meester. Alle monniken leverden hun bijdrage : Jan de Blisia, die het jaar op zijn komst, in 1457, reeds terug naar zijn huis van professie ging schreef één graduale met muziek (1). Willem Yserloe, zijn plaatsvervanger uit Monnikshuizen, werkte de Evangelien af, die voorgelezen werden tijdens het colloquium in de kloosterpand ; daarenboven nog een deel van Horae diurnae (2). Corneel Block van Tolen, uit Zeelhem, leverde op zes jaar tijd zijn bijdrage aan antiphonalia, één missaal en één graduasal ; daarnaast schreef hij de Sermones van Bernardus (3).

Sommige monniken verbleven echter zo kort dat zij het begonnen werk elders ~~moest~~ voortzetten ^{daarna} ~~en~~ het boek ~~aan~~ aan het klooster over ~~te~~ ^{at} maken, ofwel moest een ander de codex voortschrijven. Dit laatste was het geval met Jan Balen, die een juridisch compendium oculus iuris aanvatte, dat pas in 1463 door Hendrik de Mari voltooid werd. Deze welwillende monnik was toen reeds vijf jaar terug in zijn eigen convent te Antwerpen, waar hij een Summa Pisana, het veel verspreide werk van Bartholomeus van Pisa, eveneens beëindigde voor het Scheutse klooster (4).

1. VOET-TOURNEUR, f. 31v : "...fratre Joannes de Blisia, monachus domus Leodiensis, qui ex infirmitate nequivit sufferre onus domus... scripsit hic et notavit unum graduale."

2. ID., f. 32 : "...D. Wilhelmus de Yserloe, professor domus monachorum, vir satis idoneus, qui scripsit E. vangelis..." DE WAL, I, 68v : "... quae adhuc (1627) in colloquio leguntur."

3. ID., f. 40 ; BRUSSEL, Dienst voor Adel, hs. 245, f. 45 : "S. Matthaeus : Anniversarium domini Cornelii Tolnis, professor domus Diestensis, qui fuit hic missus. Scripsit duos antiphonarias, unum missale, unum graduale, sermones beati Bernardi."

4. VOET-TOURNEUR, f. 30v : "...frater Henricus de Mari... qui scripsit pro domo ista partim hic partim in domo sua Summam pisanam in pergamento. Item continuavit librum dictum oculum iuris per fratrem Joannem Balen inceptum, quem finivit a. lxiij in domo sua..."

Toen de weduwe van Pieter Pot uit Antwerpen, die vooral naam verwierf door zijn Cistercienserdtichting, vijftig rijns gulden schonk door bemiddeling van procurator Nicolaas van Haarlem, om een Bijbel te bekostigen, moest een regeling getroffen worden met Gerad² vanden Briel, die deze codex te Herne zou schrijven. Van deze overeenkomst werd acte gemaakt in Augustus 1457 in het Registrum prioris (1).

Luidelijker nog treedt de nood aan copisten naar voor, toen in 1458 Herman Coolsmet van Lochem, profes van St.-Maartensbos, naar de nieuwe stichting wilde overkomen. Hij zou de jonge gemeenschap niet tot last zijn, maar hij steunde zijn aanvraag met de belofte ijverig te zullen schrijven (2). Hij ~~was~~ heeft zich dan ook niet onbetuigd gelaten tijdens de 45 jaar dat hij in het klooster verbleef. In de tweede helft van de XVIIde eeuw zou J.B. de Vaddere over zijn productie kunnen getuigen, dat hij zo veel gradualia en antiphonalis copieerde ut hodie choro Bruxellensi sufficient (3).

In de geschiedenis van het scriptorium te Scheut zijn de namen van de eerste postulanten, Jan de Bruyne, Jan van Merchtene, Jan Biest en Jan van Hecke met Marcellus Voet van belang. Jan de

1. VOET-TOURNEUR, f.32 : "Item eodem anno (1457) circa Julium vidua Petri Pot de Antverpia ut puto dedit per medium procuratoris nostri fratris Nicolai de Harlea Lrenenses pro una nova biblia scribenda. Et postmodum in Augusto conventum fuit cum Gerardo Brillis qui scripsit in domo Capelle..."

2. DE WAL, I, 69v : "Qui ut huc veniret addixit quod diligenter scriberet."

3? BRUSSEL, Kon.bibl., hs 11616, f.176. Van Herman Coolsmet is te BRUSSEL, ibid., hs.672, een antiphonale bewaars met inscriptie : "Liber fratrum Carthusiensium domus nostre Domine de Gratis prope Bruxellam quem scripsit et complevit frater Hermannus de Lochem, monachus professus ibidem anno domini MCCCCLXIIII." Ook in de rekeningen ARA, Kerk.arch., 11915, a.1466-67 is er sprake van een klein antiphonale, quem scripsit frater Hermannus, en waarin een ander copist Antoon Block uit Brussel, het ordinarium inlastte.

Bruyne had reeds zorg voor boeken vóór zijn intrede. Zelf had hij de Vita Christi van Ludolphus de kertuizer afgeschreven in twee delen en maakte ze nu over aan het klooster. Ook als monnik werkte hij ijverig door : de bronnen vermelden een groot antiphonale van zijn hand (1). Waarschijnlijk mag ook de boekverluchting aan hem toegeschreven worden, die Willem Theunis bekostigde (2).

De tweede, Jan van Merchten, krijgt vermelding dat hij veel boeken meebracht en schreef. Later zou hij naar St.-Maartensbos vertrekken en er tweede professie af leggen (3). Een voornamer copist was Jan Biest. Van hem is een inventaris bewaard in de kroniek. Joost Smets, die dit levensbericht opstelde geeft ons een kostbare inlichting. Toen frater Jan vicarius werd (1475) zag hij dat de koorboeken nog zeer schaars waren en hij vette het plan op ut cum labore proprio eam (ecclesiam) in libris necessariis ornaret...(4). Zijn werk moet wel bijzonder gewaardeerd zijn , want in 1482 vermeldde de kroniekschrijver de afwerking van een groot antiphonale door de vicarius (5).

1. VOET-TOURNEUR, f. 33v f. "Habuit ille vero zelum ad res monasterii et ordinis... Ordinatus est fr. J. de Bruyne procurator qui quasi implevit unum antiphonarium, magna et multa scripsit et fabricavit... Et apportavit hunc domui Vitam Jesu Christi secundum Ludolphum duobus voluminibus scriptam propriis manibus..."

2. ARA, Kerk.arch., 11915, a. 1465-86 " A WILHELMO Tonis super illuminatione, quam fecit sibi vicarius noster, que deputata sunt pro asurio et usibus librorum..." In 1466 was Jan de Bruyne vicarius.

3. BRUSSEL, Kon.bibl., hs., 11616, f. 177 : "...diligentis calami, quo multos libros, qui non specificentur, transcripsit a Chronographo laudatur."

4. VOET-TOURNEUR, f. 38v f. "...ordinatus est predictus frater J. Biest in vicarium... in quo officio multos libros fecit in scribendo, videns ecclesiam nostram sobrie provisam sicut sepius mihi narravit, in animo concepit..."

5. ID., f. 38v f. Item profesto presentationis fuit magnus antiphonarij scriptus per vicarium fratrem Joannem Biest perfectus et positus in ecclesia..."

Naast de gewone koorboeken, die Jan Biest vervaardigde, vermeldt de lijst in de kroniek nog de Dialogen van Gregorius de Grote, en diens Moralia. Verder een homeliare festivale (1). Een antiphonale was niet voleindigd toen hij stierf. Frater Joost, die bij hem in de leer was, zou het boek van noten voorzien (2). Men telt verder aan dat hij veel schreef ~~ten gebreke van~~ ^{voor} buitenstaanders. Mogen soms de twee wynterstukken (van een missal) die al nieuwe zijn tot Scheut geschreven, zoals de inventaris van de koorboeken van het Anderlecht se kapittel vermeldt in 1501, op zijn actief gesteld worden (3) ?

De Gentenaar Jan van Hecke, die hetzelfde jaar als Jan Biest intrad, ^{bedacht} ~~zou~~ de kloostergemeente blijkelijk ~~bedenken~~ in zijn testament. Zo moet het waarschijnlijk opgevat worden : immers hij schonk de gelden om talrijke codices te laten schrijven. Dit mag vergeleken worden met een gift , die in het begin van de XVde eeuw aan Zeelhem werd gedaan door de postulant Rombout Boom van Mechelen. Deze voorzag in zijn testament een hele som voor het afschrijven van boeken en daarbij nog om een leermeester in de schrijfkunst te bekostigen (4).

Zo ^{stelde} ~~zou~~ de magister artium van Hecke een gelijkaardige som ter beschikking ~~gesteld hebben~~ voor het kopiëren van het vierde

1. VOLT-TOURNEUR, f. 38v : "...unde infrancomitos libros scripsit : tri missalia cum dimidio , homiliare festivale, dialogus Grgeorii cum homeliis eiusdem super Ezechielem et super cantica, tres maiores antiphonarias ecclesiae...moralia Gregorii quoad primam et secundam partem, heras de domina cum horario diurno ad legendum in cella, quatuor vel quinque graduelle notavit, ac plura alia scripsit pro extraneo.

2. ID., Ibid., "Tres maiores antiphonarias ecclesiae. Sed tertius tamen solum scriptus textualiter est ab eo quia morte preventus. Resliqua sc note et glossa floratis completa sunt per fr. Judocum, discipulum suum etiam postea vicarium."

3. A. PINCHART, ARCHIVES..., II, blz. 12 : Inventaire des mss de liturgi de S. Pierre à Anderlecht.

4. H. J. J. SCHOLTENS, Uit een testament van 1436, in HB., XIV, 1925, 67-8.

deel van de bijbel (1), der levens van St. Franciscus, Coleta en Clara, de ordestatuten en het O.L.Vrouwofficie. Deze laatste boeken, mag men veronderstellen, waren voor privaat gebruik bestemd. Hierop wijst het détail van de kroniekschrijver dat zij in littera bastarda geschreven waren (2). De bijbel daarentegen in littera fractura, welke letter de gewone gotische is, die gebruikt werd voor de boeken waaruit moest voorgelezen worden (3). Maar vooral het Catholicon, dat hij bekostigde werd algemeen op prijs gesteld. Frater Jan van Hecke bleef zelf niet werkeloos, maar schreef een groot psalter, dat in de XVIIde eeuw nog gebruikt werd. Ten slotte eindigde hij zijn werkzaamheden met een homeliare dominicale, dat hij wegens zijn hoge ouderdom en ziekte minder goed verzorgde (4).

In de Statuta antiqua werd er met nadruk op gewezen dat de correctie van de koorboeken - hierin was ~~ook de~~ bijbel en ~~de~~ kerkvaders begrepen - niet willekeurig mocht gebeuren en slechts na beread van de prior en wijze monniken (5). Marcellus Voet, die in 1462 ~~ingekleed~~ was, vervulde het ambt van corrector : zijn studieijver maakte hem daartoe geschikt. Jammer is er van zijn werk weinig na te gaan omdat het overgebleven fonds van Scheut zo beperkt is ,maar toch gaat Goethals te ver waar hij Voet voorstelt als een voorloper van de moderne tekstkritiek, hoewel van minder gehalte. Daarvoor is geen grond aanwezig (6).

1. BRUSSEL, Kon.bibl.,hs 55 . Zie verder blz.

2. VOET-TOURNEUR, f.39 r. "~~Fecit hic scribere suis expensis multos li
bros sc...Quartam partem biblie que est minor ceteris partibus, bona
fractura. Legendas Sancti Francisci, sancte Clare et Colete in uno vo
lumine in bastarda littera. Statuta insimili littera. Horas de Domina in
simili littera...~~"

3. B. KRUITWAGEN, Laatmiddeleeuwse paleographica..., 51, 58.

4. VOET-TOURNEUR, f.39 r. "~~Etiam ipsemet in propria persona scripsit
psalterium magnum ...in bona fractura; homiliare dominicale quod ul-~~

Dat een corrector in een bedrijvig scriptorium steeds zijn werk heeft, blijkt wel, enkel wanneer men de emendaties nagaat, die aangebracht werden in de bijbel van het klooster. In die zin moeten dus de woorden uit de kroniek begrepen worden : plures libros et in principio domus correxit ad rectum stilum (1). Hiernaast was Voet ook productief in het afschrijven en copiëerde hij een groot Nocturnale, ten gebruike van de infirmarius, die ertoe gehouden was het officie te zeggen bij de zieken (2).

Tom enkele jaren later de fraters Jan van Keulen en Arnold van Falk binnentraden te Scheut, was dit een aanwinst voor het scriptorium.
~~Enkele jaren na deze eerste roeping te Scheut traden twee leden van het Brusselse fratershuis Nazareth in de kartuis te Scheut binnen, namelijk Jan van Keulen en Arnold van Falk. Beiden levden goed werk. De eerste schreef het vierde deel van de Legenda sanctorum en een missal in mooi fractura (3) ; de tweede verdient lof om zijn boekverlichting (4), een kunst die hij waarschijnlijk kende vóór zijn intrede, want nog hetzelfde jaar van zijn aanvaarding, vóór ~~xxx~~ de aanvang van zijn noviciaat vermelden de rekeningen van 1467 de verlichting van een diurnaal voor Vrouwe Elisabeth Thonismonale te Vorst. Arnold droeg het boek zelf naar dit klooster (5). Waarschijnlijk is de versiering van initialen in een antiphonale en~~

5. Stat.ant., I, c. I en II.

6. F. GORTHALS, Lectures..., I, 27-30 ; " Comme il a fait de bonnes études et qu'il possédait le latin, il osa se permettre de revoir le texte des anciens écrivains de l'église."

1. VOET-TOURNEUR, f. 40.

2. Stat.ant., I, c. XLV, de infirmario : "Infirmarius tam festivis diebus tam aliis totum officium dicat cum infirmis."

3. VOET-TOURNEUR, f. 42 r : "Qui scripsit hic pro domo quartum volumen legendarum... scribit unum missale ex integro in bona fractura."

4. ID., f. 43.

5. ARA, Beek.arch., 11935 (A. PINCHART, Archives..., II, 199) : s. 1466-7 " de illuminatione Diurnalis domicele Elisabeth Thonis, monialis in Fobesto, quod frater Arnoldus illuminavit, preterea quod A. habet pro

en een graduaal voor Zevenborren en in een diurnaal voor het St.-Jansklooster te Edingen, zoals de rekeningen aantekenen, ook van zijn hand(1).

In deze jaren moet het scriptorium wel een bloeiperiode doormaken. De vruchten van de schrijverbeid werden gebruikt als terugbetaling van een lening, aangegaan bij prior Olivier van de Antwerpse kartuis in 1460. Men copieerde een psalter en een graduaal, waarven het bedrag 6 pond en 5 stuivers, reeds meer dan de helft inlostte van het verschuldigde (2).

De laatste decennia van de XVde eeuw brengen niet veel nieuw. De hogergenoemde copisten werkten tot in het begin van de XVIde eeuw en vormden soms leerlingen, zoals Jan Bliest Joost Smets opleidde (Ook vreemden kwamen in de leer. Willem Theunis, die stierf als kapelaan van het begijnhof te Brussel in 1489, had rond 1460 in het klooster ingewoond om er de fracture te leren (3).

B. Het kartuizerscriptorium en de betrekkingen met vreemde copisten.

Bijzonderheden over de wisselwerking van het scriptorium van Scheut en vreemde copisten zijn slechts weinig gekend. Het re-

1. ARA, Kerk.arch., 11933 : a. 1458-60 : " De illuminatione quarumdam magnorum literarum in antiphonario domus Septem Fontium et de quibusdam litteris illuminatis in graduali... de illuminatione partis diurnalis pro domo s. Joannis in Angia..."

2. Ibid., uitg. A. PINCHART, o.c., II, 197 : "Anno lxxix prior Oliverus domus Antverpie mutavit mihi ix lib. gr. presentie in quarum defalcatione scripsimus sibi unum psalterium et unum graduale..."

3. VOET-TOURNEUR, f. 71 : "Item hoc anno (1489) Wilhelmus Theunis sacerdos ac capellanus beginagii Bruxellensis qui pridem ante in domo hac quique vel sex annis habitavit in expensis et didicit scribere fracturam..."

gister van de procurator dat slechts over de jaren 1464 tot 1470 loopt ~~liknk~~ de beweging rond het scriptorium een weinig.

Een eenvoudige opsomming van de kartuizercopisten biedt een onvoldoende voorstelling van het scriptorium te Scheut. Het gaat er veel drukker aan toe. Het voltooiën van werken als de Legenda sanctorum of de liturgische bijbel is een onderneming, die ingewikkelder is dan men vermoeden zou. Aan deze pronkstukken van het klooster werkten meerdere buitenstaanders mee, onder meer Antoon Block, Willem Thonis, Meester Otto van Mechelen, Richardus een illuminator, en de reeds vernoemde Gerard van den Briele.

Het staat vast dat men op vreemde copisten beroep deed voor het schrijven van de bijbel (1). Deze bestaat uit vier delen: het vierde deel verschilt opvallend van de eerste drie, zodanig dat De Wal en na hem de kataloog van de Brusselse Koninklijke Bibliotheek de eerste drie delen en het vierde deel ~~zouden~~ ^dbeschouwen als fragmenten van twee verschillende reeksen (2). Nochtans wees de kroniek erop dat zij samen hoorden ~~hoevel zij verschillen~~ ^{spijt het verschillend formaat} (3).

1. BRUSSEL, Kon. bibl., hs 201-203 (cat. 49) en 167 (cat. 55). J. VAN DEN GHAYN, Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique, I, 23, 25. ~~NRXXK~~

2. DE WAL, I, 66v: waar er sprake is van het schrijven van de bijbel door Gerard van den Briele, zegde "...puto illa esse quae in tres partes divisa habemus." Hij verloor hierbij het vierde deel uit het oog.

3. VERT-TOURNEUR, f. 32 ^A: "~~Joannes~~ Hac fecit hic scribi suis expensis multos libros sc... quartam partem biblie, que est minor ceteris partibus, bona fractura...". Op het laatste blad van hs 167 (55) van Brussel staat volgende inscriptie: "Hoc quartum volumen biblie in quo continetur ut in titulo, fecit scribi frater Joannes Hac huius domus professor cum multis aliis suis locis assignatis cuius memoria maneat in aeternum."

Dit is de vierdelige Schrift ,die vermeld stond in de kataloog van prior Luyckx uit 1778 (1) en in de inventaris van de handschriften uit de geseculariseerde kartuis in 1783 (2).Het was een liturgische bijbel ,die gebruikt werd in de kerk en voor de refterlezing.De Stat.ant. (3) ~~zouden~~^{de} bepalen wanneer deze boeken voor de refterlezing van de kerk naar het refectorium moesten gedragen worden en omgekeerd.Het handschrift bevestigt dit door de aanmerkingen die in de rand bijgevoegd zijn,waar het in refectorio aangeduid is en telkens weer de aanduiding voor de drie lessen van het officie P(rima),S(ecunda),T(ertis)(4).

Volgens een inscriptio van het eerste deel werd dit te Scheut op 9 Augustus 1460 voltooid (5).Daartegenover staat dat in 1457 een overeenkomst gesloten was met Gerard van den Briele, die het op zich nam de bijbel in Herne te schrijven volgens de aanduidingen ,die gegeven waren (6).Daar het duidelijk is dat slechts één hand aan deze codex gewerkt heeft ,waarschijnlijk de niet te identificeren gerardus de Brilis (7)mag men onderstellen, dat de inscriptie zo begrepen moet worden dat de laatste afwerking,nml. leesteken en de talrijke correcties, te Scheut werden aangebracht.

-
1. BRUSSEL,Stadsarchief,1354,f.17.
 2. ARA,Comité Caisse Bel.,71.
 3. Stat.ant.,II,c.13.
 4. Cfr. de beschrijving bij Van den Gheyn, t.a;p.
 5. BRUSSEL,Kon.bibl.,hs 201, f.228v : "Anno domini MCCCCLX in vigilia Sancti Laurentii finitum fuit hoc opus in domo nostre domine de gratia ordinis Cartusianensis prope bruxellam."
 6. VOLT-TOURNEUR,f.32 r "...quod scriberet bibliam nostram secundum conventionem tunc factam ut patet in registro prioris."
 7. Deze naam komt niet voor in de kroniek van Herne.

Het tweede deel lijkt van dezelfde hand als het eerste. Miniaturen en initiaalversiering zijn van gelijke aard, soms identiek, zoals de St. Hieronymus als kardinaal (1). De rekening van 1465-66 vermeldt een post Antonio pro complemento secundi voluminis biblie (2). Het gaat hier over Antonius Block (3). Hij moet enkele bladen geschreven hebben voor dit tweede volume van de bijbel. Op deze aanduiding voortgaande zien wij een verschil van hand en inkt op f. 837r tot het einde f. 835. De codex werd dus niet te Herne voltooid. De reden is niet gekend, maar Gerard van den Briel schijnt uitgeschakeld. Immers ook het derde deel werd door een ander copist geschreven.

Meester Otto van Mechelen schreef tertium volumen biblie ... continens XXX 1/2 quaternos minus uno folio (4). Het volgende jaar 1466 werd aan Antoon van Tohen een som uitbetaald de XI quaternis in tertio volumine Biblie (5). Het is moeilijk uit te maken welke deze ^{kaartjes} ~~quaterni~~ zijn. Wel is op f. 205v een andere hand aan het werk, tevens wordt ook een meer heldere kleur gebruikt voor het blauw der initialen. Hetzelfde jaar, 1466 werd dit deel ingebonden te Zeelhem (6). De initiaalversiering is in vergelijking met de voor-

1. BRUSSEL, Kon. bibl., hs 201 en 202, f.

2. Misschien een Brussels priester ABA, Kerk. arch., 11745 (a. 1498) bewaart een inventaris van het sterfhuis van "wylen Anthoniis Block priester..." Daarnaast vermeldt ook het obituarium een anniversarium WENEN, Nationalbibl., ns 12775, f. 163 : 3 Oct.: "Anniversarium domini Antonii Bloc et uxoris sui..." , wat op een ander personage doelt.

3. Cfr. A. PINCHART, Arch..., II, 195.

4. Ibid., 194. ABA, Kerk. arch., 11835, a. 1484-65 : pro libris.

5. Ibid., a. 1465-66.

6. Ibid., 198 : "Pro vectura tercii voluminis Biblie ligati in Zeelhem ad Bruxellas..."

gaande volumes smaakloos en opgezet met veel goud : de weerslag daarvan vinden wij terug in de rekeningen van 1464-65 : ad illuminandum terciū principalem volumen biblie, pro auro...(1). Vermoedeling werd deze versiering in het klooster zelf uitgevoerd, en het is niet onmogelijk dat vicarius Jan de Bruyne, die het jaar daarop voor Willem Theunis zou werken ,voor dit werk aansprakelijk moet gesteld worden(2).

Het vierde deel ,dat door Jan van Hecke bekostigd werd, is mogelijk in de kartuis zelf geschreven. Waaron het zoveel kleiner is dan de overige delen, blijft een raadsel. Misschien ontbrak het geld en werd het tijd een volledige bijbel in dienst van de klooster-gemeente te hebben. De inscriptie van dit deel verklaart dat van Hecke het liet schrijven cum multis aliis. Hieronder moet het Catholico vermeld worden, waaraan ~~xxxxxxx~~ Antonius Bloc werkte en dat gebonden werd in Zeelhem (3).

Naast de bijbel was ook de vierdelige Legenda Sanctorum, ontstaan door de samenwerking van verschillende copisten. In 1464 werd aan Antonius Bloc een honorarium uitbetaald voor het schrijven van Legenda sanctorum (4). In 1468 werd een eerste afbetaling gedaan

1. A. PINCHART, Archives..., II, 194.

2. Cfr. blz.

3. A. PINCHART, o.c., II, 194 : "Pro vectura assorum in quo idem (catholicon) ligatus est te Diest..."

4. Uit de nagelaten notas van Pinchart : BRUSSEL, Kon. bibl., II, 1200, bundel 15.

voor het derde deel dat Bloc schreef. Deze rekening is volledig ver-
effend in 1566-67 (1). Het laatste deel werd na 1467 in het kloos-
ter zelf gecopiëerd door frater Jan van Keulen, zoals de inscriptie
moet vermeld hebben (2).

De vreemde copifsten helpen op deze manier het kloos-
ter vooreien van de noodzakelijke boekvoorraad

De scriptoriumarbeid bracht nog meer betrekking mee met
de buitenwereld. De codices, die afgeschreven werden, kwamen van el-
ders. Zo zou Antonius Bloc meermalen boeken heen en weer dragen naar
Groenendaal. Het eerste deel der Legenda werd van domus Silve, St.-
Maartensbos bijgebracht. Ofwel werden de werken voor elders geschrev-
ven : verluchtingen werden uitgevoerd voor het monialenconvent van
Vorst, Zevenborren en het St. Jansklooster te Edingen.

C. Schenkingen, boekband en bibliotheekruimte?

Na de eerste decennia van de XVde eeuw vinden wij nog
weinig sporen van een eigenlijk scriptorium : de schrijfarbeid van
een Levinus Ammonius is slechts voorbereiding voor gedrukte uitga-
ven, terwijl het werk van Jan Tourneur, buiten de historische werken,
eerder van administratieve aard is. Gestrafte monniken ziet men nog
onledig met schrijven . In 1584 moest Willem a Castro, die tijdens
de beroerde dagen van de verstrooiing der monniken na de verwoes-
ting, de bevelen van zijn prior niet had nageleefd, in de kloosterker-
ker van Luik de statuten de orde copiëren, wat hem goed deed (3).

1. A. PINCHART, Archives..., II, 196: "...de tertio volumine Legende..."
2. BRUSSEL, Kon. bibl., hs 11616, f. 177 : "...sicut ipse in fine testatu
3. A. PINCHART, o.c., II, 198 : a. '67-68 : "...de libris allatis et re-
portatis in Viridi Valle Antonio Bloc..."

In de XVde eeuw kwam een ander aspect van het boekverzorgen meer naar voor, namelijk het boekbinden. Hoewel de boekbinders te Scheut soms prachtig werk leverden is slechts één van hen, Thomas Meeck als dusdanig gekend (1). Nu integendeel worden meer monniken vernoemd, die zich onderscheiden als boekbinders, bijna in vervangin van de namen der copisten uit de vorige decennia. Ligator librorum waren Hubertus vander ~~Vijer~~ ^{Vijer}, (2), Jacob Coomen (1504-26) (3) en Adriaan vander Hoven (1526-1539) (4).

Wat geweten is over deze monnikenarbeid, over de vreemde copisten, aankoop van boeken is niet voldoende om de middeleeuwse bibliotheek van Scheut volwaardig te beoordelen. Ook de lijst van gekende schenkingen van boeken kan deze onvolledige kennis slechts ten dele aanvullen.

In het Cartularium bevindt zich een afschrift van het testament van Niklaas Blien. Met dit leg^gaat werd het klooster in bezit gesteld van een commentaar op het psalter door Nicolaas van Lier, van Decretales door Bartholomaeus en een verzameling van de Archidiaconus in twee delen (5).

1. ARA, Kerk.arch, 1191b, a. 1461-62 : Thomas Meeck werd bij zijn intrede voorzien van het nodige materiaal: messen, passers, een ijzer om de boekkrug te rond en een spijkerb^oer." Item pro uno cultello pro fr. Thoma - Item om twee passers en de v spikleboortijzers - Item pro uno magno cultello pro fratre Thoma pro libris preparandis ..." Ibid., 1193b, a. 1465-66 : "Item pro fr. Thoma II scaefijzers et li^otel - Item om 1 raspe pro fratre Thoma - Item pro uno ferro ad planandas rugas librorum..." Daarnaast allerlei bestellingen van leder en koord. Men mag onderstellen dat de libelli, die het akkoord met Anderlecht en later een akkoord met St. Goedele bevatten te Scheut gemaakt zijn. ARA, Kerk.arch, 11803. ANDERLECHT, Arch. St. - Pieterskapittel, BRUSSEL, Arch St. Goedele,

2. DE WAL, I, 16v.

3. ID., II, 127 : "Hubertus de Lacu...artifex...et ligator librorum..."

4. ID., II, 19 : "Jacobus Cooman...fuit ligator librorum."

Ook de clerus van de St.-Niklaaskerk te Brussel was de kartuis genegen. In 1481 zou Magister Siger van Hasselt, kapelaan aldaar, vier delen geven van de Summa Theologica van St. Thomas (1), en van dezelfde auteur een commentaar op het boek Job en een deel van het commentaar op het vierde boek der Sententiën. Het volgende jaar zou de pastoor van deze kerk, Willem Ory, oom van de latere monnik Hendrik Ory, het ganse commentaar van Nicolaas van Lier op de Bijbel schenken in vier grote delen. Daarbij kwam een Destructorium vrbiorum en homeliën van Joannes Chrysostomus (2). Ook de broer van Jan de Grootte, Karel, kanselier van Broent, zou het klooster met een prachtige bijbel bedenken (3).

De bibliotheek moet toch uitgebreider geweest zijn, dan de 25 titels, die uit de verscheidene gegevens konden opgedolven worden. In 1482 werd er immers een plaats bestemd als bergplaats voor de boeken, namelijk boven de kapittelzaal (4). Daarbij moet men rekening houden, dat meerdere boeken onder de hoede van de sacrista vielen en zelfs in de kerk bewaard werden. Het Catholicon vond zo zijn plaats bij de koorboeken, opdat het door alle monniken zou kunnen gebezigd worden (5). Dit was geen uitzondering : ook in ~~het~~ de ka

Enkele boekbanden uit de XVIde eeuw en afkomstig van Scheut zijn de band van de Nederlandse vertaling van de kroniek door Tourneur, DEN HAAG, Kon; bibl., hs 25 G 75, en de enigzins geschonden band van Horae Diurnae, met XVde en XVIde eeuwse hand geschreven. Dit werd te koop aangeboden door B. Guaritch Ltd. Londen. De stempel stelt verheerlijkin van Christus voor.

6. — AKA, Kerk.arch, 11589, f. clxxv : "Et inter cetera... ipse legavit .. Decretales suas Bartholomaei in asscribus et psalterium cum expositionibus Nicolai de Lire etiam in asscribus. Item et archidiaconum in duobus voluminibus cum cathenis..!"

-
- 1. VOLT-TOURNEUR, f. 58v
 - 2. ID., f. 59.
 - 3. DE WAL, I, 67.
 - 4.

282

pittelkerk te Anderlecht werd hetzelfde boek daar bewaard (1). In het begin van de XVIde eeuw, in 1501, werd op kosten van de bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, een nieuwbouw opgetrokken waarin een bibliotheekruimte voorzien was.

§2 Boeken te Brussel in de moderne periode (XVI-XVIIIe eeuw)

Zijn de scriptoria uitgebleeid, de zorg voor de boeken, vooral de koorboeken, die zo kenmerkend was voor de eerste halve eeuw van het bestaan der kerk, bepaalde zich nu bij correctiewerk.

Vooraf in het begin van de XVIIe eeuw hebben sommige monniken zich voor dat werk ingezet. Jan L'Apostole, vicaris te Brussel van 1606 tot 1611, corrigeerde de bijbelteksten volgens de vulgaat, en ook andere rubrieken zijn van zijn hand (2). Nieuwe officies moesten overgeschreven worden : Godfried Hamel, monnik van de Leuvense kerk, vicarius te Brussel van 1602 tot 1604, maakte daar zijn werk van. Tevens brecht hij leestekens aan in de bijbel. Hij deed dit op een verzorgde manier (3). Enige jaren later werd het vermenigvuldigen van

4. VOET-TOURNEUR, f. 39 : "...quod iacet in ecclesiam ut omnes monachi habeant usufructum eius."

5. ID., f. 59 : "Anno isto (1482) circa Octobrem fecimus libreriam nostram supra capitulum..."

1. A. PINCHART, Archives..., II, 19 : Inventaire des mss de liturgie de liturgie de S. Pierre à Anderlecht?

2. VOET-TOURNEUR, f. 47v : Hoc eodem anno R.D. Henricum de bergis... voluit perficere carceres per patrem Marcilium priorem huius domus inchoatos et desuper voluit ut fieret prima camera super carcere libraria ..."

3. DE WAL, III, 121 : "...tempore officii sui multum laboris ompendit i corrigendis libris secundum vulgatam bibliorum editionem... et receptam in ordine et in aliis rubricis notandis."

288

nieuwe officies veel vergemakkelijkt door de aankoop van enkele drukinstrumenten (1). Reeds van het begin der boekdrukkunst maakten de kartuizerauteurs gebruik van deze nieuwe mogelijkheden. Onder deze omstandigheden waren de kartuizerscriptoria en bibliotheken wel enigzins van uitzicht veranderd. Ook zal dit wel het geval geweest zijn voor de bibliotheek te Scheut. Deze ging met de beeldenstorm bijna gans te loor.

Toen ~~men~~ de monniken in 1578 hun klooster verlieten voor het naderende gevaar droeg Fans Caveneer zorg voor de boeken : hiermee zijn de koorboeken bedoeld : de enigen die bewaard bleven en nog lang gebruikt werden, naar het getuigenis van de Vaddere en De Wal (2). Van andere codices maakte men geen gewag.

Er werd een nieuwe bibliotheek opgericht te Brussel. Als de Wal handschriften vermeldt, mag dit niet steeds opgevat worden alsof er sprake is van middeleeuwse codices. Het handelt hier meermaals over tractaatjes, die onuitgegeven bleven, en bewaard werden met het andere archief, onder meer de werkjes van Jan van der Heyden, De reductione ovium dissipatarum ad ovile Christi en diens Catholica enarratio super oratione dominica.

4. DE WAL, III, 84 : "a. 1606... Godefridus Hamael vicarius noster ... insignem operam hic praestitit in annotandis pulchro caractere (que in arte mire excellit) Bibliorum terminationibus et punctis, in describendis etiam nannullis officiis SS. Trinitatis, Transfigurationis ..."

DE DE WAL, III, 84 : " D. Joannes nactus in hac domo impressionis qualiscumque instrumenta et characters impressit aliquot recentiores officia SS. Trinitatis, Transfigurationis, hymnos et collectos."

2. BRUSSEL, Kon. bibl., hs 11616, f. 167. Cfr. De Wal aan Sanderus, Chorographia sacra Brabantiae, II, 349. DE WAL, III, 122v : "Caveneer... fuit vir probus... magna illi semper inerat cura et libros in desolatione domus servavit..."

Ook van Jan van Blitterswijk (1606-1662) werden in de kartuis handschriften bewaard, die op een uitgave wachtten. Blitterswijk maakte zich vooral verdienstelijk met vertaalswerk. Een lijst hiervan stuurde de Wel op naar Sanderus voor diens nota over het kartuizerklooster in de Chorographia Brabantiae (1).

Maar de geschiedkundige interesse van deze periode in de Brusselse kartuis veronderstelt enig bezit aan bronnen en werken. Waarschijnlijk onder stuwning van de Wel, die enkele jaren terug geschreven had aan Sanderus dat de bibliotheek geen belangrijke handschriften bezat opdat zij nog maar onlangs opgericht was, kocht het klooster in 1643 enkele handschriften en boeken te St.-Maartensbos. Een toeval bewaarde er twee van, al staan zij op geen enkele oudere inventaris vermeld. Een eerste is belangrijk voor de kartuizergeschiedenis (2). Naast de vitae van de voornaamste heiligen der orde (3), bevat het verschillende polemische tractaten in verband met het vloederven, waaronder één van Arnoldus de Villa nova (1240-1311) en één van Gerson. Daarnaast bevat deze codex enkele ordechronieken, die hun belang hebben voor de vroegste ordegeschiedenis, namelijk een Speculum cartusianum, voorafgegaan door een Additio speculi Cartusiani. Dit laatste is een XIVde eeuwse kroniek door Wilkast, kroniek "Quoniam" geheten (4), terwijl het Speculum een anoniem tractaat is in

1. Chorographia sacra Brabantiae, II, 360: "D. Porro Joannes Blitterswyckius non alia fere hactenus elucubravat quam quod aliorum non pauca (non infeliciter hactenus) ad communioem populi usum, in vernaculam nostrum sermonem transtulit..."

2. BRUSSEL, 298-306 (cat. 3133). Cfr. Cat. Cod. hag. Bibl. Reg. Brux., I,

3. De vitae zijn deze van Hugo van Grenoble, Anselmus, Stephenus van Die en Hugo van Lincoln.

4. A. WILKART, La chronique des premiers chartreux, in RM, XVI, 1926, 108

drie delen, waarvan het derde deel een bewerking is van de voornoemkroniek Quoniam, doorgezet tot in 1421 (1). Het schutblad dat door de moderne band verdween, droeg de volgende inscriptie : Liber domus silve sancti martini ordinis Cartusiensis cameracensis dioecesis. Later werd silve sancti martini geschrapt en door het woordje Bruxellensis vervangen.

De inscriptie op de tweede codex (2) zegt meer :

" Nunc ad Cartusiam Bruxellensem 1645. Emit hunc librum a Cartusia Syvae S. Martini cum multis aliis et quidem care solvit Cartusia Bruxellensis 1645."

Men heeft hier met een verzameling van ascetische aard te doen. Dit vestigt de aandacht op een vertaling, die te Brussel verscheen namelijk de Spieghel der Volcomenheyt van Lansperg uit Keulen. Hier heeft pater Anthelmus vanden Leene alias vanden Sande in zijn inleiding kritische arbeid geleverd en het tractaat, dat reeds verschillen de anonieme uitgaven kende thuisgewezen in de kartuis te Keulen als werk van Lansperg (3). De aankoop van deze boeken had toen wel een zin en bracht iets bij voor de studie.

Hoofdzaak in het Brusselse klooster bleef toch de vrome beschouwing in de cel, waarvoor boeken ter beschikking gesteld

1. A. WILMART, a.g., 114.

2. BRUSSEL, Kon. bibl., hs. 2581 (cat. 2194), f. 1.

3. L. REYPPENS, De zeventiende eeuwse vertaling van Lanspergius "Spieghel der Volcomenheyt", in OGE., XVIII, 1944, 215-227. De initialen van de vertaler, die E. P. Reyppens niet kon thuis brengen P. A. V. S. en het de bleef verwantschap met Joseph vanden Leene, vinden hun verklaring in de monnikenlijst van de Wel, I, f. 20 : "D. Anthelmus vanden Leenen (alias van Sande), Antverpiensis antea vocatus Joannes, magister artium, prof 1628, 6 Augusti, obiit prior Gandavi 1668, 14 Septembris." Hij was de natuurlijke zoon van Joseph vanden Leene, wapenheraut van Filips II en werd gelegitimeerd bij acte van 1620 (ARA, Kerk. arch., Chartarium van Scheut,).

werden (1). Sommige monniken bevordenden deze ascetische lezing op een bijzondere wijze. De oude procurator, Jan de Broeyere, de laatst overlevende monnik van het oude Scheut, die ook te Brussel dit ambt bekleedde was een zwijgzaam man, die veel van lezing hield. Vandaar dat tijdens zijn economast verschillende boeken gelocht werden (2). Ook de reeds vermelde Jan L'Apostole werd door de Wal geprezen om zijn leeslust en zin voor ascetische literatuur (3).

Naast deze stille neiging tot geestelijke lezing, is de kartuis helemaal niet ongevoelig voor de bibliophile atrekking van de Renaissance en moderne periode. Een mooie band, een herinnering aan een boek verbonden, werden door de monniken op prijs gesteld. Er spreekt inderdaad een moderne, hoofse geest bij de wederzijdse aanbieding van boeken, ter gelegenheid van een bezoek van de abt van Liessies, Antoon van Winghe. De abt schenkt Rosweyde's De vitis Patrum aan hem opgedragen, terwijl de monniken hem een uitgave van de werken van St. Bruno aanbieden (4). Het vermelden waard waren de prachtig banden, die Dom Jan Richard, magister abtium, bij zijn professie in 1612 ten geschenke geeft : de volledige werken van Hieronymus, Chrysostomus, Ambrosius en Thomas van Aquino in zwartlederen band met gouden versiering (5).

-
1. De Wal aan Sanderus in Chorographia sacra..., II, 349 : "...bibliotheca, quem hactenus, non ad ostentationem, sed religiosorum necessitatem, quorum praecipuum hoc in religione exercitium est, secretis contemplationibus et sollicitudinem cellae vacare, etiam in cellis suis (libri) habere permittuntur."
 2. DE WAL, III, 121v : "simplex et taciturnus lectioni deditus unde plurimos libros tempore effici coëmit."
 3. ID., ibid. : "...libros asceticos libenter legebat..."
 4. ID., III, 123v : "1611...Rev?Pater Antonius van Winghen Abbas Laetensis...dedit nobis librum de Vitis Patrum sibi a Rosweyde dedicatum vicissim retulit ...opera D. Brunonis." De datum van dit bezoek door

Over de toestand van de kloosterbibliotheek bericht nog een brief aan Bollandus ,gedateerd 26 September 1661.

De opkomende erudiete wetenschap speurde in alle kloosters naar materiaal voor hun grootse opzet. De nieuwe Benedictijnercongregatie van S.Maur en het Bol landistenconvict hebben in dit verband meerdere voyages littéraires op touw gezet, waarvan verslag gemaakt werd. Zeer dikwijls is dit relaas niet vlelend voor de oude gevestigde abdijen en kloosters. Uit het reisverhaal van Henskens en Papebroeck in 1668 kennen wij het bezoek aan de kartuis der Twaalf Apostelen te Luik, waar de handschriften, wegens verbouwing op een graanzolder geborgen waren. Toch was er een kataloog voorhanden (1).

Zo ordentelijk schijnt het in de Brusselse kartuis niet te zijn . Hierover licht ~~men~~ de brief van de Jezufet Alexander van Manderzcheid (2) ons in. Ten jere 1661 maakte hij gegevens over aan Bollandus omtrent de hagiographische handschriften in de kartuis te Brussel (3). Men speurde de vitas op en vooral de verzamelingen Legenda sanctorum. Zo vindt men eveneens nog in de bibliotheek van de Bollandisten te Brussel de inhoudstafel van het Legendarium der Lutkse kartuis. Terwijl Henskens en Papebroeck naar Italië waren (1661-1662) (4), zette de oude Bollandus deze activiteit voort en gebruik-

kan moeilijk juist zijn. De vitis Patrum verscheen slechts in 1616. Cfr? P. PEETERS, L'oeuvre des Bollandistes, II. De bedoelde uitgave van St. Bruno is waarschijnlijk deze bezorgd door Th. Petreius in 1611 : Opera omnia S.P. Brunonis, studio Th. Petreio, Coloniae, 1611.

5. DE WAL, III, 125v : "Emit autem egregia volumina in folio cooperto nigro coreo et aliquantulum deaurato et sibi similia ex quibus sunt omnia opera D. Hieronymi, D. J. Chrysostomi et opera D. Thomas Aquinatis et Ambrosii."

1. Voyage littéraire des Pères Godefroid Henschenius et Daniel Papebrochius en l'année 1668, in ASHB, IV, 1867, 341-62.

te hiervoor zijn talrijke relaties ter plaatse. In tegengestelling tot het Luikse Legendarium is dat van Brussel niet meer volledig. De vier delen, die in de vijftiende eeuw door Antoon Bloc en Jan van Keulen geschreven waren zijn gedeeltelijk verloren gegaan : het eerste en derde deel ontbraken. Van de overige wordt slechts het aantal heiligenlevens vermeld zonder nadere aanduiding. Verder is er nog sprake van handschriften, met hagiografische inhoud. Men denkt terug aan de codex in 1645 aangekocht. Maar de briefschrijver kon jammer genoeg geen nadere inlichtingen geven omdat ~~het~~ ^{land} volume uitgeleend was. Men wist niet juist waar, maar men vermoedde aan St.-Maartensbos. Dat in zulke omstandigheden meerdere kostbaarheden verloren gingen moet ons niet verwonderen. Het valt trouwens op te merken dat de genoemde Legenda en de codex met heiligenlevens niet zijn opgenomen in de inventarissen van de XVIIIde eeuw. Waarschijnlijk geraakten zij in andere handen door zorgeloos uitlenen (1).

2. Charles-Alexander van Manderscheyd (1616-1691) werd in 1635 lid van de Sociëteit : hij was salmoezenier aan het Spaanse gezantschap in Zweden, en vertrok later met koningin Christina naar Rome, waar hij stierf. Cfr. SOMMERVOGEL, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, V, 470-7 Biogr. Nat., XIII, 213.

3. BRUSSEL, Bibliotheek der Bollandisten, hs. 98, f. 516.

4. P. PEETERS, L'oeuvre des Bollandistes, 23.

1. Uit de brief van A. van Manderscheyd 26 September 1661: "...Mitte hisce Reverencie Vestre Vitam beatae cuiusdam Chartusianse quam accepit a Cartusianis Bruxellensibus amicus meus quidam, qui dicit in eodem monasterio esse quosdam libros manuscriptos in quo sunt plurimae sanctorum vitae. Erat inter eodem libros quidam quem commodatum aliis haecenus non receperunt. Putant esse in monasterio suo S. Martini prope Geraldimontem. Si receperint intelligam quis liber sit et quorum SS Vitae continet. Totus eius legendarii erant quatuor volumina : primum et tertium perierunt. In 2o erant vitae SSum mensis Februarii quindecim, et Martii totidem, Mensis Maii 18, Junii 17, Julii fortasse novem, Octobris 12, Novembris 26; nondum ea volumina vidi. Mitto tamen catalogum Sanctorum quorum vitae hisce voluminibus continentur. Facile videbit R.V. ex SSum nominibus an huiusmodi volumine habet ..."

Een spiegel van het geestelijk en intellectueel leven zijn de boekkatalogen in inventarissen. Een blik op de kataloog van het Brusselse klooster - hij werd opgemaakt door de laatste prior, Jan Baptist Layckx in 1778 - geeft ons een weerspiegeling vooral van de historische interesse die wij reeds in de XVIIde eeuw konden waarnemen.

Deze kataloog is waarschijnlijk de index librorum et homeliarum in 12,ms sur papier, die onder nr 32 opgetekend staat in de Oostenrijkse inventaris (2). Dat hiernaast nog andere boekenlijsten moeten bestaan hebben, lijdt geen twijfel. Immers de vicarius had een opgave van de boeken, die de monniken in hun cel bewaarden (3).

De boekkataloog, die Alfabëtisch geordend is, schijnt slechts één onderverdeling te kennen, namelijk de boeken, die de Orde niet rechtstreeks aanbelangen (tot blz. 186) en een kleine reeks xx kartuizerliteratuur (blz. 188-193) (waarschijnlijk de homeliae waarvan sprake in de Oostenrijkse inventaris naar aanleiding van de sermones capitulares en exhortatoriae). Onder de 1580 nummers telt men 18 handschriften, 4 incunabels en 12 postincunabels. Belangrijker is nochtans de algemene indruk van de kataloog: weinig interesse voor theologische en ascetische literatuur, waarvan men kan xx onderstellen dat zij in de cellen een plaats had, maar het overgrote deel zijn historische onderwerpen xx door recente geschiedschrijvers behandeld. Vooral de plaatselijke geschiedenis ruimt een voorname

-
1. BRUSSEL, Stadsarchief, nr. 1354.
 2. ARA, Comité de la Caisse de Religion, nr. 71.
 3. Cfr. De Wal aan Sanderus, t.a;p.

27

in : Hadrianus Barlandus, De Meyere, Divaeus, Molanus, Haraeus, Miraeus, Justus Lipsius, Sanderus, Vredius, Le Roy, Pontus Heuterus, Christij Puteanus Eryvius. De meeste van deze namen vindt men terug in de compilatie van de Wal, waar hij hun werken gebruikte om het algemeen kader van zijn Nederlandse kartaizergeschiedenis op te bouwen.

Ook de buitenlandse erudieten ontbreken niet : de voornaamsten zijn Dodsworth-Dugdale en de Gallia Christiana. De Acta Sanctorum ontbraken, maar wel waren er de hagiographische werken van L. Surius, de Keulse kartaizer. Nuiten enkele naslagwerken, zoals het Glossarium van Ducange en de bibliographiën van Fabricius en Lelong is de specifieke eruditie niet te sterk vertegenwoordigd. Kerkvaders hebben er een plaats volgens de uitgaven van de Mauristen.

Maar voor eigen auteurs of Nederlandse werken bestond er helemaal geen voorkeur : Ruusbroek is er in vertaling van Surius en de Navolging van Thomas a Kempis in een Franse versie. Sermoeses capitulares en exhortatoria van kartaizers werden in het laatste deel opgesomd.

Hoewel niet zonder belang, kan deze moderne kataloog slechts matig interesse wekken(1).

Er bestaat nml een belangrijker lijst opgemaakt na het bevel tot opheffing van verschillende beschouwende orden in België (17 Maart 1783), waaronder ook de kartaizers. Deze inventarissen berusten voor een goed deel op het archief te Brussel, afdeling Comité de la Caisse de Religion, een organisme opgericht tot beheer van de aangeslagen kloostergoederen (2).

-
1. Een lijst van de handschriften wordt in Bijlage gegeven.
 2. ARA, Com. Caisse Religion, nrs 71 tot 74.

De boekhandelaar Ph.Ermens had de verkoop op zich genomen van de aangeslagen kloosterbibliotheken. Een deel der boeken moest ter plaatse aan de man gebracht worden ; de meest merkwaardige en kostbare naar Brussel gevoerd. Het inventoriëren sleepte lang aan. Pas in 1785 kon een aanvang gemaakt worden met de verkoop ter plaatse, onder meer te Antwerpen, Brugge en Brussel werd een verkoop aangekondigd op 22 Oogst 1785 (1).

De handschriften werden in een lokaal van het Comité geborgen. Na rekwest van de Académie werd door het Comité de verkoop erven verdaagd en besloten

" comme ils (les mss) sont la plupart dans titre et qu'on ne connaît pas les matières auxquelles ils ont rapport, l'Académie et le département Héraldique pourraient en prendre inspection et former des listes de ce qui pourrait leur convenir (2)."

Het Département héraldique schijnt wel de voorrang genoten te hebben. Bij de inventarissen bewaart het Rijksarchief de ontvangstbewijzen der handschriften die aan deze instelling overgemaakt werden. Voor de Brusselse kerktuin berust die lijst onder nr 71 onder hoofding : Liste des manuscrit trouvés au couvent supprimé des chartreux à Bruxelles aiant trait à la matière héraldique(3). De geschiedenis van deze codices moet hier niet herhaald worden (4). Na vele moeilijkheden achtte Ch.Beydaels, de voorzitter van het Dé-

1. ARA, Comité Caisse Religion, nr. 75 : Catalogue des livres des couve supprimés des Chartreux de cette ville d'Anvers, du prieuré de Cor-sendonk, des Brigittins d'Hoboken, etc. Vente Lundi 2 Mai 1785 à com-cer audit couvent supprimé des Chartreux. Deze verkoop lokte reactie uit vanwege de Académie daar men met lede ogen zag dat "des diplômes des cartulaires, des bulles et d'autres pièces manuscrites, utiles pou l'histoire des Pays-basn avaient été achetées pr M. Kluyt, savant Hol-landais, auteur d'une histoire de Zélande; il en avait acquises à vil prix, à la vente des livres des chartreux d'Anvers." Cat. des Mss de l la Bibl. des Ducs de Bourgogne, I : Résumé historique,

2. ARA, ~~Kerktuin~~ Com. Caisse Rel., Reg. 14, f. 210. Cfr. J. LAENEN, Etude sur la suppression des couvent par l'empereur Joseph II, 400.

partement, zich verplicht de handschriften in Wenen over te maken aan de keizer voor diens privéverzameling (1). Op deze wijze zijn enkele van de Brusselse kartuizerhandchriften te Wenen in de Nationalbibliothek ondergebracht, terwijl een tweetal in 1815 aan Brussel gerestitueerd werden en op het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Dienst voor de Adel berusten. Meerdere codices zijn nochtans zoek.

Hoewel dus voor het kartuizerklooster van Scheut geen uitgebreide eigentijdse katalogen voorhanden zijn, staat het hoge peil van de XVde en XVIde eeuwse monnik, alsmede de drukke scriptoriumarbeid borg voor een degelijke boekerij, die ons nochtans voor het grootste deel onbekend blijft.

De verwoesting van de XVIde eeuwse godsdienstwoelingen en de slordigheid van latere generaties hebben veel staten te loor gaan.

Van de moderne bibliotheek is de kataloog uit de XVIIIde eeuw een klaar beeld. Hij bevestigt de intellectuele arbeid, die geleverd werd, en waarvan de vruchten deze studie grotendeels mogelijk maakten.

3 Zie Bijlage ;

4. L. VERSCHUEREN, De bibliotheek der kartuizers van Hoermond, 14-20.

1. BRUSSEL, Dienst voor de adel, hs 290 : M. Beydaels à Vienne.